SVENKA SAVIĆ

ŽENA SAKRIVENA JEZIKOM MEDIJA

kodeks neseksističke upotrebe jezika

Svenka Savic

Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksisticke upotrebe jezika

APSTRAKT: U radu se detaljno opisuju podaci iz novina da bi se pokazala raznovrsna praksa seksisticke upotrebe srpskog jezika. Daje se predlog za promenu situacije: kodensk neseksisticke upotrebe jezika u mas-medijima, pre svega u novinama.

Kljucne reci: diskurs analiza, pragmatika, mas-mediji, jezik, seksizam.

UVOD

Polna diskriminacija u nekoj društvenoj zajednici odreduje se terminom *seksizam*. Nastojanje za ukidanjem diskriminacije prema polu doprinosi otklanjanju diskriminacije uopšte u društvu, po rasi (rasizam), jeziku (lingvicizam), konfesiji (konfesizam), etnickoj (etnicizam) ili nacionalnoj (nacionalizam) pripadnosti, što je zalaganje za dosledno ostvarivanje opšteljudskih prava. Oblici seksizma mogu biti verbalni ili neverbalni (slikovni, gestovni i sl.).

Oblici verbalnog seksizma zavise od strukture datog jezika,[1] ali i od stepena svesti govorne zajednice da takva pojava postoji u jeziku. Zadatak strucnjaka za jezik je identifikovanje i opisivanje takvih primera, a, zatim, predlaganje pravila upotrebe kojima se iskljucuju oblici polne diskriminacije clanova zajednice.

Jedan tip preporuka za upotrebu dat je i u našem jeziku, za *standarni jezicki izraz,* onakav kakav je u masovnim medijima, obrazovanju, u javnim delatnostima i administraciji. Kod nas se, pri tom, u odredivanju standardnog jezika najcešce istice komponenta normiranosti, a manje da su predstavnici standardne forme *obrazovani gradani* (M. Ivic, 1965, 746[2]), i buduci da su takvi, u društvu imaju ugled i prestiž. Poseduju nešto što je društveno prihvatljivo, a drugima to manjka. Svaki standardni jezik, zapravo, stvara polarizaciju na one koji se jezicki mocno ponašaju i one kojima ta moc nedostaje. Govorimo, dakle, o dve grupe u govornoj zajednici kod nas, od kojih je jedna mocnija od druge. Zato pod terminom standarni jezik ovde smatramo onaj normirani izraz koji je *prestižan, kojim se služi obrazovana elita* (D. Cameron, 1992, 243; zatim F. Coulmas, 1984). Tom definicijom se naglašava društvena (i politicka) dimenzija standardizacije.

Koga možemo smatrati obrazovanim gradaninom u Srbiji danas, odnosno predstavnikom standardnog jezika? Ako su to oni koji imaju visoko/više obrazovanje, onda je takvih svega 11,9% (prema poslednjem popisu iz 1991), ako su to oni koji imaju završenu srednju školsku spremu onda je takvih 34,4%, sa osnovnim obrazovanjem je 53,7%, tek nešto više od polovine stanovništva, dok je onih bez obrazovanja 6,2%. Ukoliko se složimo da su onih 34,4% oni obrazovani koji su nosioci standardnog jezika, ostaje

pitanje: šta je sa ostalima? Tom velikom vecinom, koja ima neki stepen pismenosti (izostavimo za trenutak iz posmatranja one koji su nepismeni, ciji procenat nikada ne znamo pouzdano za našu zemlju). Oni nisu elita i za njih se pišu normativna pravila koja važe za elitu iz uverenja da "podsvesno usvojeni sistem pravila... može se menjati samo strpljivim vežbanjem, navikavanjem".[3]

Zakljucak je da su oni koji se koriste standardnim jezikom manjina, ali da raspolažu važnim sredstvom društvene moci koja im obezbeduje ugled u datoj jezickoj zajednici. Uocavamo da postoji ocigledan nesklad u (jezickoj) moci kada se pogleda brojnost stanovnika koji takvu moc imaju zahvaljujuci razlicitim razlozima.

Dodajmo da u našoj zemlji, u selima živi veci deo populacije nego u gradovima, što znaci da ce važeci standard za gradsku sredinu biti obavezan za seosku, i da je populacija žena veca od populacije muškaraca. Prema poslednjim statistikama, danas je u Jugoslaviji (kao i u mnogim zemljama sveta) više obrazovanih muškaraca nego obrazovanih žena, što znaci da su pravila standardnog jezika pravljena za prestižnu (obrazovanu) populaciju muškaraca koja živi u gradovima.

Nije zanemarljivo podsetiti da su do sada, pravopisna pravila, kao i u poslednjem Pravopisu (1993), pisali muškarci. Tako je zakodirana ona jezicka norma koja ne dovodi u pitanje postojanje diskriminacije u jezickoj upotrebi prema ženama (jednako kao i prema muškarcima). Gramaticari[4] zapravo tvrde da je u pitanju *priroda jezika*, koja odražava diskriminaciju prema polu, a ne njeni predstavnici koji se takvom strukturom služe. Još manje se dovodi u pitanje postupak onih koji propisuju pravila za jezicku upotrebu, dakle gramaticara. Cinjenica je, takode, da normativna pravila, koja su obrazovani gramaticari sacinili za onu vecinu neobrazovanih,[5] ne predvidaju "zauzdavanje" takve prirode jezika u pravcu vece tolerancije i demokraticnosti uopšte,[6] pa i polne, u smislu da bi se nekom dugorocnom jezickom politikom smanjio stepen diskriminatorne "prirode srpskog" jezika. To bi se moglo postici uvodenjem takvih pravila upotrebe koja bi afirmisala ravnopravnost polova i vidljivost žene u razlicitim domenima društvene hijerarhije, pogotovu u onima u kojima žene sve više dobijaju znacaj i moc.[7]

Više puta je u poslednjih 10 godina raspravljano medu laicima i gramaticarima, u dnevnoj štampi i u naucnoj literaturi, o nekim normativnim pravilima koja se odnose na upotrebu jezika vezanu za gramaticki rod i broj i za kazivanje i pisanje zanimanja i titula ženskih osoba. Fekete (1994,14) daje podnaslov svoga teksta: "Da li u upotrebi imena u obliku muškog umesto ženskog roda ima i motiva muškog šovinizma?"[8] Da bi negirao šovinizam konstatuje da: "jezicka situacija svedoci da su lekseme kad znace nazive zanimanja po pravilu u obliku muškog gramatickog roda, što ujedno znaci da *gramaticki oblik imenice muškog roda ne podrazumeva obavezno i obeležje muške osobe*... Cak i kada se *ima u vidu* kakva osoba muškog roda, *oblik* muškog roda imenice može biti samo u funkciji imenovanjaE–Êzanimanja" (podvuka S.S).

Ova pomalo cudna konstatacija autora zapravo nas vraca osnovnoj psiholingvistickoj diskusiji o odnosu mišljenog i izgovorenog. Da li ono što izgovorimo jeste ono što smo

imali na umu da kažemo? Ili drugacije, kako možemo znati da ono što je izgovoreno nije ono što je mišljeno, buduci da imamo samo jezicki materijal na osnovu cega sudimo o mišljenom. Autor želi da nam pokaže kako neko može imati u mislima ("imati u vidu") neku žensku osobu za koju kaže "mušku" formu. Ali o tome možemo doznati jedino kroz izgovoren ili napisan verbalni izraz te misli, a ovaj je u muškom rodu. Ako je forma u muškom rodu, kako znamo da je u mislima ("u vidu") autora osoba ženskog pola?[9] Iza ovakvih jezikoslovnih objašnjenja kriju se ne gramaticka nego vangramaticka ogranicenja, koja se proglašavaju kao imanentna strukturi jezika, pa otuda zalaganje da se mora poštovati njen samostalan hod u razvoju. Drugim recima, gramaticari propišu pravilo koje posle izvesnog vremena daje (ocekivane) rezultate, a onda se ti rezultati pripišu prirodi jezika, a ne delovanju njihove jezicke politike.[10]

Kalodjera (1981, 49) smatra da je doslednija upotreba formi ženskog roda za zanimanja i titule žena u Zagrebu rezultat organizovane jezicke politike i da "puristi propisuju u hrvatskoj standardnoj varijanti srpskohrvatskog dijasistema dosledniju upotrebu ženskog roda, i tako, istini za volju nenamjerno, slijede pravac koji bi *ženski pokret pozdravio*. Oni time sankcionišu težnju, *vrlo živu u razgovornom jeziku* i koja vrlo lako ulazi u pisani standard, tako da imamo potvrda za imenice ženskog roda kao što su atašeica, mecenatkinja, sudkinja, itd." (podvuka S.S). Iz ovog citata poznatog zagrebackog lingviste jasno se vide dve stvari, prvo da planiranje jezickog razvoja donosi odredene rezultate, i drugo, što je za nas ovde važnije, da postoji u razgovornom jeziku[11] predstavnika jezicke zajednice spontana upotreba "muških" i "ženskih" oblika, buduci da govornici slede opšti obrazac koji im stoji na raspolaganju u jezickoj strukturi – Epodelu prema rodu/polu. Gramaticari imaju svoje interese u planiranju jezika, kroz koje propuštaju ono što je po njihovom mišljenju dozvoljeno da se "jezik ne bi kvario" (detaljnije obrazloženje za druge jezicke sredine kod D. Cameron, 1992).

Detaljnije analiziramo šta rade gramaticari u procesu standardizacije da bismo pokazali kako su zapravo oni zaslužni za postojeci diskriminatorni jezicki izraz što se pola tice. Oni jezik cuvaju za elitu, kako se vidljivost žene na vlasti ili u hijerarhiji moci ne bi uocila: ne može u normu uci nešto što koristi vecina (to su oni koji prirodno razgovaraju na ulicama), vec se mora naciniti pravilo, dovoljno visoko da ga samo neki dosegnu. Ti neki su onda jezicka elita i imaju moc nad onim drugima. Ova vrsta igre koja se kasnije ocituje u nizu sudova poput: "nije pravilno jezicki", "nepismeno je", "nije u duhu standardnog jezika", "ogrešenje o normu" i sl., sredstvo je pomocu kojeg se obeležava ona grupa koja u spontanom razgovoru, na ulici, po prirodi jezicke strukture koristi dominantnije ženske forme za zanimanja i titule žena.

Uzgred, šta je u tome loše ako se neko jezicko pravilo u normi jezicke upotrebe slaže sa onim što je ideja ženskog pokreta?[12] Žensko pitanje je politicko pitanje. Poznato je, naime, da standardizacija nekog jezika nikada nije samo (nekada nije uopšte) jezicko pitanje, vec je (više) politicko i društveno. Pitanje pisanja velikog slova u nekim segmentima je takode politicko i društveno. Isto važi i za pravila koja se odnose na pisanje zanimanja i titule žena: ukoliko je propisano da se koristi muška forma i za žensku osobu, ona ce jezicki ostati nevidljiva u društvenoj i politickoj sferi, što samo potkrepljuje patrijarhalno shvatanje žene u društvu.[13]

Diskusija ovakve vrste nije nova ni u feministickoj literaturi (koncizan pregled daje D. Cameron, 1992). Iste su vodene u drugim jezickim sredinama, pre svega u nemackom (L. Pusch i S. Trömel-Plötz, 1980), engleskom i francuskom jeziku, a onda i u nekim slovenskim jezicima u prethodnim decenijama.[14]

Standardizacija je proces koji obuhvata nekoliko sukcesivnih etapa, a prve tri su: 1. *selekcija* (odbir nekog jezickog materijala), 2. njegova *deskripcija* i 3. *kodifikacija* (ustanovljavanje niza pravila na osnovu kojih se predstavnici jezika ponašaju).

CILJ ovog rada je da se najpre (1) odabere odredeni korpus empirijskih podataka iz dnevne štampe, i na osnovu toga (2) opiše stanje "na terenu", što se diskriminacije po polu tice, i predlože pravila (3) kodifikacije u institucionalnoj upotrebi, pre svega u masovnim medijima.

Mada je dosad u literaturi bilo dosta rasprava, narocito u dnevnoj štampi, medu strucnjacima za jezik i medu onima koji razmišljaju o jeziku, nema pomena o velicini i obimu empirijskog materijala na osnovu kojeg se daju predlozi i zakljucci. Zato deo ovog rada posvecujemo opisu korpusa empirijskih podataka na osnovu kojih dajemo predloge.

Teorijski okvir

Dosadašnji radovi koje smo komentarisali navodili su argumentaciju zasnovanu na strukturalistickom shvatanju jezika, prema kojem jezicka struktura *sama po sebi* ima svoj život.[15] U ovom radu se primenjuju dostignuca *teorija jezicke delatnosti* u kojima je prisutno uverenje da govornici odabiru od više mogucnosti onu jezicku formu pomocu koje deluju na druge (govornike), tako da oni promene svoja ubedenja, verovanja, mišljenje ili stavove.[16]

Uverenje je predstavnika ove teorije, da se upotrebom jezika može menjati svest ljudi o svetu, pa i o samoj jezickoj upotrebi. Polazeci od takvog shvatanja predstavnici ove teorije smatraju da ce se diskriminacija u jeziku smanjiti, ako se izbegavaju izrazi kojima se ona podstice.[17]

Metodološka procedura

U okviru ovog teorijskog odredenja, analiziraju se odabrani tekstovi tako što se u obzir uzima nekoliko komponenti za koje se procenjuje da uticu na odbir jezickog izraza u novinskom tekstu. Komponente su odabrane da se pomocu njih pokaže kako u jezickom izboru ima više mogucnosti, od kojih svaka na svoj nacin doprinosi realizaciji jedne jezicko/gramaticke mogucnosti. Govoriti ili pisati, znaci stalno praviti izbore izmedu više mogucnosti (J. Verschueren, 1994). Koja ce se mogucnost odabrati zavisi od kombinacije nekoliko komponenti (1–7):

JEZICKI IZRAZI

1. *zajednickog znanja*

2. *konteksta:*

3. *politicki/društveni/tekstualni*

4. *autora tekstova citalaca*

5. *(urednika, lektora, korektora)*

6. *organizacije teksta*

7. *inventara jezickih izraza u datom jeziku*

Zajednicko znanje je ona suma iskustva/znanja koju poseduju autori tekstova sa svojim citaocima za zajednicke kontekste i jezicke izbore.

Kontekst je sve ono što je relevantno za dati jezicki izraz u svakom pojedinacnom primeru. To je dinamicna kategorija koja se uvek drugacije odnosi prema nekom jezickom materijalu. Politicki kontekst je odreden vec samim listom: vladini i opozicioni (odabirajuci i citajuci list, citalac ima na umu ovaj politicki kontekst samog lista). Društveni kontekst je utkan u politicki i odnosi se na tip vesti koje se u datom listu objavljuju (po cemu se odabrana tri lista dosta razlikuju). Tekstualni kontekst se odnosi na interpretiranje znacenja poruke u zavisnosti od gore navedenih konteksta; urednickih intervencija i teksta kao posebnog vida jezickog ispoljavanja.

Autori teksta su oni koji tekst stvaraju: mogu biti stalno zaposleni, stalni dopisnici lista, dopisnici iz inostranstva, povremeni saradnici, ili prevodi autora ciji se identitet nekada i ne navodi.[18]

U tekstu se vidi da autori žele, više ili manje, da se distanciraju ili empatišu sa ženskom osobom o kojoj pišu; da prenesu svoje stavove u odnosu na feministicka pitanja, odnosno da pokažu da znaju da je ženskoj osobi o kojoj pišu stalo do feministickog pogleda na svet. Konacno, jezicka forma ce zavisiti i od namere autora da saopšte u tekstu nešto implicitno pre nego eksplicitno.

Struktura jezika, kao što je naglašavano više puta, ima svoja ogranicenja sa kojima se racuna kada se govori o diskriminaciji po polu (kao i o svakoj drugoj diskriminaciji). To su nekada leksicke ili frazeološke naslage u sadašnjem jeziku iz nekog drugog, prethodnog jezickog i društvenog zbivanja.[19]

Urednici, lektori i korektori imaju svoju ulogu u oblikovanju verbalne poruke u dnevnoj štampi (kako jezicki tako i graficki, o kojoj ovde ne govorimo detaljno, ali je smatramo važnom).[20]

Najveca jedinica analize je ukupan *tekst* koji se deli na delove. *Paragrafi* su delovi teksta, a *recenica* je najmanja jedinica paragrafa. U zavisnosti od tipa problema koji se opisuje odabira se jedinica analize.

Pod *tekstom* podrazumevam sve što je omedeno belinama (ili linijama) na stranici lista (postoje mnoge druge odrednice teksta date u druge svrhe). Citalac prepoznaje ukupnost teksta po delovima iz kojih je vizuelno i graficki sacinjen (delovi stavljeni u zagrade nisu u novinskom tekstu obavezni):

–naslov N

–(nadnaslov) NN

–(podnaslov) PN

–kontinuirani tekst podeljen u paragrafe. T

–(potpis autora teksta) A

–(slike i drugi prilozi uz tekst). S

Naslovi se detaljnije analiziraju iz uverenja da je ono što se pojavi u naslovu presudno za citaoca da ceo tekst procita, pa i o ženskoj osobi o kojoj se piše (više o drugim aspektima u naslovima kod Zamurovic, 1976; 1981).

U tekstu koji donosimo u celini (sa nekoliko izostavljenih recenica koje nemaju presudno znacenje za ceo tekst) za žensku osobu se upotrebljava nekoliko mogucnosti:

licno ime i prezime Zorica Vujoševic

licno ime Zorica

prezime Vujoševiceva

zvanje ekonometricar

titula docent

rec za oslovljavanje (saradnik)

(gospoda, gospodica, koleginica, drugarica)

zamenicki oblik ona

licni glagolski oblik bavi se

PRIMER

NB

NN: Zorica Vujoševic, *docent* na Ekonomskom fakultetu

N: Prvi ekonometricar mlade generacije

T: "Kolege ne propuštaju da naglase da je Zorica Vujoševic (31) *docent* na Ekonomskom fakultetu na predmetu ekonometrija i *saradnik* u beogradskom CES Mekonu, najbolji *ekonometricar* mlade generacije. Iako iza svakog ozbiljnog makroekonomskog projekta uvek stoji i ekonometricar, ovaj profil strucnjaka malo je poznat široj javnosti. Zato bi se moglo reci da je ugled *Zorice Vujoševic* u strucnim krugovima njenih kolega, obrnuto proporcionalan upucenosti šire javnosti u ono što radi.

Bazicno znanje iz ekonomije stekla je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gde je i magistrirala i doktorirala. Kao znacajan momenat u njenoj karijeri *ekonometricar*, mogao bi se izdvojiti jednogodišnji studijski boravak u Firenci, na Institutu Evropske ekomonske unije, prestižnoj postdiplomskoj školi.

Objavljivala je radove ... što je *Vujoševicevoj* u više navrata pošlo za rukom, stvar je prestiža strucnjaka na svim meridijanima...

Široj javnosti to ponovo ne govori mnogo, ali treba dodati da su *Zoricine* preokupacije makroekonomske vremenske serije – Êkurs, cene, plate, novac..."

Za pozivanje na žensku osobu autor se služi razlicitim jezickim znacima koji su u dinamici teksta razlicito iskorišceni, shodno autorovoj želji za intimiziranje/distanciranje od ženske osobe o kojoj piše, odnosno za izricanje pozitivnog ili negativnog opšteg stava.

(1) SELEKCIJA

Ekscerpirano je 700 tekstova, a za analizu odabrano 500 o ženskim osobama, iz tri dnevna lista: "Politika", Beograd (P), "Dnevnik", Novi Sad (D) i "Naša Borba", Beograd (NB) (iz nekih dnevnih i nedeljnih se primeri sporadicno navode), od kojih prva dva finansira vlada, dok je treci nevladin list.

Odreden je period od šest godina: 1990/96. Tekstovi su odabirani slucajnim uzorkom, razlicite dužine –Eod kratke informacije do cele stranice, iz politike (spoljne i unutrašnje) i kulture (slike i drugi prilozi uz tekst, kao i graficka rešenja samog teksta za sada ostaju izvan analize). Tekstovi su podeljeni prema stranama i rubrikama na njima (ovde izostaje analiza oglasa i konkursa koja je saopštena u drugom radu).

Svaki je tekst kodiran prema odredenim parametrima konteksta i prema delovima teksta (pocetak /P/, sredina /S/ ili kraj /K/, u kojem se nalazi neki jezicki izraz za žensku osobu.

(2) DESKRIPCIJA

Analizirani su NAZIVI ZA ZANIMANJA I TITULE ŽENA u zavisnosti od sedam komponenata koje smo gore pomenuli: (1) mesta na kojem se u tekstu nalaze, i (2) od

forme kojom su izraženi[21], (3) od namere autora, (4) njegovih stavova prema ženskom pitanju uopšte, i ženi o kojoj pišu pojedinacno.

U interpretaciji rezultata u obzir se uzima zajednicko znanje autora teksta i citaoca o kontekstima dnevnog lista, tekstovima u njima i sl. Drugim recima, polazi se od jezickog izraza i ide ka drugim komponentama analize.

Analiziraju se titule i zanimanja žena najpre u NASLOVIMA tri odabrana lista sa stanovišta *upotrebe forme muškog i ženskog roda* za zanimanja i titule žena. U fokusu je naslov, ali se daje nadnaslov ili podnaslov, odnosno prva recenica teksta kao širi tekstualni kontekst. Konstatuje se niz razlicitih situacija:

1. Formom muškog roda za neku žensku osobu, autori najcešce izražavaju poštovanje i pozitivan stav prema ženskoj osobi o kojoj dalje u tekstu pišu (agencijski gledano, takva je vecina kratkih vesti Tanjuga):

PRIMERI

1 D

N: Širli Templ *ambasador* u Pragu

T: “Širli Templ je novi americki *ambasador* u toj zemlji"

2 D

N: Umrla *doktor* Zora Gligorovska

Tp: “U Skoplju je juce, posle duge i teške bolesti, preminula *primarijus doktor* Zora Gligorovski (1924) doajen psihijatrije u Makedoniji..."

3 NB

N: *Novinar* kojeg nije bilo moguce lagati

NN: “Svedocenja ... clanci o ratu u Jugoslaviji, pisma i portreti pokojne Dade Vujasinovic”

4 NB

N: *Komandir* piše pesme

PN: “Slavica Blagojevic, je medicinska sestra, a radi kao profesionalni vatrogasac, komanduje odeljenjem u jedinici teritorijalne odbrane i –Ebavi se poezijom"

2. Ukoliko se u naslovu pojavi forma ženskog roda za titulu i zanimanje, autori tekstova najcešce izražavaju negativan stav prema ženskoj osobi o kojoj pišu, time vec skrecu pažnju citaocima da treba da procitaju tekst o “negativki”. Ta je pojava doslednija ukoliko se radi o ženama koje su u hijerarhiji vlasti na višem položaju (predsednice, ministarke, direktorke/direktorice; šefice/šefovice – up. objašnjenje za dubletne forme u S. Savic, 1985):

PRIMERI

1 P

N: Tri zahteva "gvozdene ledi"

PN: "Britanska *premijerka* traži šire otvaranje vrata za finansijske investicije”

2 NB

N: Rec gospode *ministarke*

Tp: “Aktuelni republicki ministar za kulturu, predsednik Upravnog odbora Radio-televizije Srbije i doktor književnosti Nada Popovic-Perišic, dozvolila je sebi da... brani odluku... ”

3 NB

N: *Predsednica* opljackala SSRN?

4 D

N: *Predsednica* nece s funkcije

NN: ...“predloženo da se pokrene postupak za razrešenje *predsednice* SO Jelene Dodir"

5 R

N: "*Drugarica*” u državnom avionu

T: “o Miri Markovic koja je putovala u Ljubljanu u državnom avionu privatnim poslom”

6 NB

N:*Direktorka* proziva

T: "Kao *direktorka* Beogradske banke na Kipru, gospoda Vucic za NIN kaže...”

7 NB

N: *Direktorkina* savest u papucama

PN: “Habiba Zukic treba da bude savetnik iz svog stana...”

8 NIN

N: Humane žene

NN: “Nema nezavisnog sudstva, kaže Gorica Gajevic, *šefica* socijalistickog poslanickog kluba...”

9 NB

Muž pacijentkinje napao *doktorku*

Ts: "jer *doktorka* nije htela da pregleda njegovu ženu "

10 P

N: Hirovita pobednica

PN: "Prvonagradena *pesnikinja* Sonja Mandžuk iz Skoplja tri dana je ignorisala domacine"

11 D

N:*Novinarka* u fotelji *predsednice*

NN: "Ko je Nadežda Šaranovic nova *predsednica* žena Jugoslavije"

Autori koriste forme ženskog roda za titule i zanimanja onda kada se ženska osoba ogrešila o ocekivanje autora i šire zajednice (bilo da je u opozicionom partijskom "taboru", bilo da je eticka, politicka ili druga "greška"). U pretposlednjem primeru, tekst Milivoja Glišica u nezavisnom listu NIN, piše o osobi na poziciji u vladajucoj partiji. Oblik *šefica* se dosledno u tekstu navodi, a ceo tekst je negativno intoniran u odnosu na žensku osobu (o semantickoj razlici *šefica/šefovica* kod S. Savic, 1985).

Prvi zakljucak analize jeste da se forma ženskog roda za titule i zanimanja koja su u hijerarhiji titula visoko koristi za *politicku borbu partija*: pomocu ženske forme omalovaži se ženska osoba koja je na visokoj upravnoj, partijskoj ili politickoj funkciji u aktuelnoj vlasti ili opoziciji. Takav manir dobro naleže na tradicionalno shvatanje žene u našem društvu kojoj se može narugati onda kada prelazi iz privatnog, za nju rezervisanog životnog okruženja, u javni.

Princip izbegavanja polne diskriminacije mora biti nadreden principima politicke borbe izmedu vladajuce i opozicione strane. Autori tekstova imaju na raspolaganju druge vrste jezickih izraza kojima mogu pokazati da ono što ona cini, zastupa, misli i sl. nije u redu, ali ne postizati to preko njene polnosti.

Jedan od mogucih nacina usmeravanja ka takvom pisanju bilo bi dosledno korišcenje forme ženskog roda u tekstovima. Tada ne bi postojala mogucnost da autori u svojim izborima posegnu za formom kojom mo gu da manipulišu, i to tako što od dve potencijalne mogucnosti odabiraju jednu u zavisnosti od licnog stava prema ženskoj osobi o kojoj piše ili prema poslu kojim se bavi. Tada forma muškog roda nece biti vezivana za uvažavanje, služiti kao zaklon za ono što je dobro, nevidljiva u svojoj polnosti i svome znanju.

U odredenom broju primera autori žensku formu koriste bez ovih premisa, o cemu se doznaje nakon citanja citavog teksta:

PRIMERI

1 D

N: *Dizacice* tegova

S: "Amerikanka Silversmit na prvenstvu SAD u dizanju tegova"

2 NIN

N: *Rekorderka* ponovo

Ts: “povodom rekorda Vere Nikolic, *trkacice* na 800 metara"

3 EP

N: Šampion i *gradonacelnica*

Ts: "Na prvoj stranici biltena objavljena je fotografija na kojoj svetski šampion Gari Kasparov igra prijateljsku partiju sa *gradonacelnicom* Sent Džona Elzi Vejn.”

4 NIN

N: *Pravnice* zapostavljene

Ts: “kaže za NIN dr Zorica Mrševic, *koordinatorka* Centra i viša naucna saradnica Instituta...”

5 NIN

N: Jugo-*špijunke*?

Ponekad nije lako utvrditi naklonost autora teksta prema ženskoj osobi o kojoj piše, na osnovu upotrebe ženske forme (kao što je upravo u poslednjem primeru). Autor (Toma Džadžic) zapravo kritikuje izraelske vlasti što su zatvorile dve Jugoslovenke sa obrazloženjem da su špijunirale za PLO. Nadalje stavlja pod navodnike izraz u ženskom rodu (verovatno i sam sumnja u to da su špijunke):

PRIMER

?

Ts: “U nedostatku zvanicnih podataka, novinari... su otkrili da je jedna od ’*špijunki*’... dobro poznata.... meštanima."

Takode, to dokazuje da citalac teksta unosi u interpretaciju odabrane jezicke forme svoje iskustvo, svoj pogled na ovu vrstu jezickog problema.

3. *Ostale mogucnosti upucivanja na žensku osobu* – Jedan oblik je izazvao posebnu naucnu pažnju –Episanje oblika kojim se na žensku osobu upucuje *posesivnim* oblikom prezimena (E. Fekete, 1997; R. Ševic, 1996), pogotovu u naslovima tekstova:

PRIMERI:

N: *Tacerova* pomerila uniju NB

N: *Tacerova* ne odstupa NB

N: *Tacerova* ne odstupa D

N: *Tacerova* i Buš o istoku Evrope P

N: *Tacerova* u Ukrajini D

N: Pobeda *Tacerove* D

N: *Tacerova* ukida "tacerizam" NB

N: Žene tužile *Cilerku* P

Sem u naslovima u tekstu se srecu: *Renova* (NB); *Olbrajtova* (NB) i sl. Pravilo kaže, ako se prezime završava na suglasnik (Ren, Tacer, Olbrajt, Ciler i dr.) onda se takav oblik u nominativu identifikuje kao "muški". Ako se menja kroz padeže (Renova, Tacerova, Olbrajtova) i dobija nastavak, koji znaci pripadanje nekome (-ova, -eva) ima znacenje ženske osobe. Za prezimena koja su stranog porekla i završavaju se na suglasnik u tekstovima novina koriste se sa nastavkom. Fekete (1997, 13) smatra da ovaj oblik ne treba koristi jer "je imenovanje ženske osobe 'muškim' prezimenom... nekorektno, *jer se nije teško oteti utisku koliko je takav manir imenovanja ženske osobe (da li da kažemo – Ei dame) u najmanju ruku neukusno, rekli bismo –Êcak zacinjeno dozom nipodaštavanja*".[22] Postoji jedna jezicka mogucnost koju autori tekstova koriste u novinama kao mogucnost za nipodaštavanja žene. Takvi se primeri cesto pojavljuju za osobe koje su poznate u javnom životu i u samom vrhu svetske politicke scene: Tansu Ciler, Margaret Tacer, Elizabet Ren i dr.

S jedne strane, jezik raspolaže jednom ekonomicnom formom, sa druge strane, normativisti je ne preporucuju u upotrebi. U novinarstvu je princip ekonomicnosti forme veoma bitan iz mnogih razloga, pa je po tome takav tekst i prepoznatljiv. Novinari su poceli da koriste ovu ekonomicnu formu u odredene svrhe negativnog stava prema ženi. Zato je sada gramaticari ne preporucuju. Ekonomicna forma je, medutim, korisna! Zato ne treba savetovati izbegavanje ove ekonomicne forme (zato se sve cešce i koristi upravo u novinskim tekstovima), nego autore tekstova usmeriti da je koriste u takvim konstrukcijama i delovima teksta, gde se nece ocitovati njihova namera da unize i omalovaže žensku osobu na visokom politickom položaju[23] (kao što je u navedenom tekstu na pocetku za "Vujoševicevu").

Kada se žena na visokom položaju u hijerarhiji moci ponaša prihvatljivo, rezervisana je forma muškog roda za njenu titulu u naslovu, da bude što više nevidljiva u onom delu teksta koji je citaocima najuocljiviji i najcitaniji. Kada se, pak, ogreši o ocekivanje društva (bilo da je u pitanju partijska pripadnost ili nešto drugo), na žensku osobu se tada jasno ukazuje izvlacenjem na videlo njene polnosti i to na najvidljivijem mestu teksta – Eu naslovu (nekada u samom tekstu uopšte nema više forme ženskog roda). Ove podatke možemo povezati sa slicnima iz drugih domena istraživanja pisanja/govorenja o ženi, pa zakljuciti da se u novinskim tekstovima preslikavaju podaci vec poznati iz narodnih poslovica, viceva i drugih narodnih tvorevina, u kojima se žena prikazuje kao kriva, zla, izvor nemira (Ž. Trebješanin, 1985; 1997; Lj. Radenkovic, 1996).

U novinama naslove tekstova najcešce odreduju urednici shodno celoj zamisli novinske stranice i drugim faktorima, a samo nekada autori/autorke. Urednici su, po pravilu, muške osobe (za spoljnu i unutrašnju politiku cije smo stranice ovde dominantnije analizirali).

Standardnojezicki izraz u sredstvima javnog informisanja ostvaruju konkretne osobe koje imaju moc da na standardni jezik uticu. To su svakako urednici. Lektori i korektori su u hijerahiji poslova u dnevnim listovima na margini, bez obzira na svoju veliku strucnost. Sem toga, najcešce upravo te poslove obavljaju žene, što još više doprinosi njihovoj strucnoj i licnoj marginalizaciji u novinskoj kuci. Zato se njihov ucinak (možda) ne uzima u obzir. S druge strane, sasvim je izvesno da u tri navedena lista ima mali broj lektora da bi uspeo da pregleda sve tekstove koji se u jednom danu štampaju. Tako znatan broj tekstova ne prolazi kroz lektorsku kontrolu nego ih citaju samo urednici. Tako su oni odgovorni za jezicku sliku svojih rubrika.

Da li se tokom poslednjih šest godina povecala upotreba nekih titula u ženskom rodu koje su u samom vrhu hijerarhije vlasti, buduci da je znatan broj žena, u poslednje vreme, u svetu na takvim funkcijama[24]. Na stranicama spoljne i unutrašnje politike odabranih dnevnih listova izbrojali smo ucestalost pojavljivanja dveju titula: “premijer/premijerka” i “predsednik/predsednica” za ženske osobe koje su na tom položaju (ili su bile):

premijer premijerka predsednik predsednica

Margaret Tacer 4 5 2 3

Korason Akino 1 3

Violeta de Camoro 3 2

Benazir Buto 1 4 3 4

Tansu Ciler 1 3

Prvi zakljucak je da postoji šarenilo upotrebe muške i ženske forme za najvišu državnopoliticku titulu u zemlji (u naslovima, podnaslovima i nadnaslovima, i prvoj recenici teksta). Objašnjenje nije jedinstveno za sve ženske licnosti. Za neke žene na takvoj poziciji, ustalila se dominantnije ženska forma, ali uglavnom u vreme kada te žene više nisu bile na toj poziciji: “bivša pakistanska premijerka Benazir Buto” ili “bivša premijerka Tansu Ciler” postale su ustaljene sintagme danas kada one više nisu na tim funkcijama. U tekstu (pod naslovom “Damin gambit”, Nade Dragovic) u kojem je u P predstavljena Tansu Ciler u trenutku kada je došla na vlast, sve su forme obracanja bile u muškom rodu: doktor ekonomskih nauka, profesor univerziteta, prva žena premijer na evropskoj obali Bosfora. Ukoliko je neraspoloženje prema njoj raslo, ženske forme su se u novinama povecavale. Ovo nam kaže da je rec o ženama koje su “zgrešile” svome narodu ili svetu, te su sada u toj svojoj ženskoj (citaj bivšoj) poziciji u ženskom rodu. I kada se pojave oblici ženske forme za visoke titule u hijerarhiji vlasti, one se koriste s

negativnom konotacijom, koja nakon duže upotrebe onda postaje pravilo. Ovo pravilo se odnosi na svaku takvu žensku osobu. Citamo u malom tekstu pod nazivom ankete:

PRIMER

N: Gorbacov licnost decenije

Ts: “Margaret Tacer dobila je u ovoj anketi 18 odsto glasova a *bivša švajcarska ministarka za pravdu i policiju* Elizabet Kop 20 odsto glasova.U sedmovekovnoj istoriji Švajcarske ona je bila *prva žena ministar* i bice prvi *ministar* koji ce za svoju veliku grešku morati odgovarati pred sudom."

Govoreno je vec o odnosu dužine nekog naziva titule i mogucnosti njene upotrebe u ženskom rodu. Obrnuto je proporcionalna dužina i ženski rod –Eukoliko je forma kraca, više je verovatnoce da ce se pojaviti uženskom rodu. U poslednjem primeru bitnije je da je ženska osoba nešto skrivila pa je i njena funkcija u ženskom rodu.

Kako prodire ženski oblik za pojedinacne titule koje su visoko u hijerarhiji vlasti možemo pratiti na primeru novoizabrane *Rektorke* na Univerzitetu u Novom Sadu. Stupila je na dužnost 1. oktobra 1996, pa smo u jednom listu (D) pratili primere u tekstovima o univerzitetu ili takve u kojima se saopštava i o njenoj aktivnosti (iz naslova, nadnaslova podnaslova i prve recenice teksta) u toku nekoliko meseci i to 1. na prvoj stranici lista, 2. u unutrašnjoj rubrici, i 3. na zadnjoj stranici lista. Informišuci o novoj garnituri na Univerzitetu u Novom Sadu autor teksta je predstavio ekipu:

PRIMERI:

1. D

T: "...novoizabrani *rektor akademik prof. dr* Olga Hadžic i *prorektori prof. dr* Ljubomirka Krkljuš i prof. dr Stojan Savic...” (25.09. 96, str. 1)

2. D

T: ..."*rektor, akademik profesor Prirodno-matematickog fakulteta dr* Olga Hadžic, *prorektori dr* Ljubomirka Krkljuš, profesor Pravnog fakulteta i prof. dr Stojan Savic...”

(29. 09.96, str.7)

3. D

“Svecanosti su, izmedu ostalih, prisustvovali i *rektor* Olga Hadžic i ..” (15. 10. 96, str. 12)

Rektorka je polako gubila od svojih visokih titula, ali je upotreba muškog roda ostajala, u zavisnosti od mesta objavljenog clanka u rubrikama lista: kad je stigla na poslednju stranicu izgubila je ono što joj je u tituli najvece –Eda je clan Akademije nauka (zauvek), a ostala joj je titula za društvenu moc (za izborni period) naravno u muškom rodu.

Nedavno me je kolega (ugledni profesor pravnog fakulteta) pitao koja je forma ispravnija: “rektorka” ili “rektorica” jer bi hteo da je oslovi u ženskom rodu. Rekla sam “rektorka” (kao “doktorka”), on je rekao, “Meni je nekako lepše ’rektorica’”. I kada

pojedinac odluci da za visoku funkciju upotrebi formu ženskog roda, voli da forma lepo zvuci (jer dami odgovara lepa forma).

Ovim pojedinacnim primerima upotrebe forme za titule žena, želeli smo da pokažemo kako varira naziv za zanimanje/titulu u zavisnosti od:

–Êstranice na kojoj se tekst objavljuje (prvoj, poslednja)

–Êod licne preferencije govornika

–Êod broja žena sa odredenom titulu.

Sada na primeru iste titule želim da pokažem kroz koje sve razlicite "zamke" moci treba da prode titula ili zanimanje žene iz visoke hijerarhije moci. Lektor (u D) jednom je intervenisao u tekstu, shodno svom jezickom znanju o pisanju titula i zanimanja žena, i licnom stavu prema ovoj vrsti jezickih i društvenih pitanja. Pojavila se *rektorka* i *prorektorka*:

PRIMER

D

N: Podsticaj pravim vrednostima

T: "U prisustvu nove *rektorke* akademkinje prof. dr Olge Hadžic, *prorektorke* prof. dr Ljubomirke Krkljuš..." (22. X 96, str. 9)

Zamenik urednika pozvao je lektora "na odgovornost" zbog forme ženskog roda. Zapravo je sam Rektorat reagovao na žensku formu tražeci da bude dosledna upotreba forme muškog roda za žensku osobu u novinskim napisima o njoj. Zatim je sama rektorka objasnila lektoru da su se u Akademiji nauka dogovorili da se termini za žene koje su clanovi Akademije nauka, pa i one koje su na funkciji rektora, uvek pišu/govore u muškom rodu. Setimo se sada da je jedna druga akademkinja napisala u svom radu 1985: "pojavice se i 'rektorica', cim *ženski soj* bude *masovnije* zauzimao položaje dekana i rektora (što za sada još uvek nije slucaj). Iskrsava ce, naime, sve cešce situacije, pri referencijalnom imenovanju, kada se pokazuje probitacnijim, *ne iz feministickih, vec iz kongruencijskih razloga*, mimoici "mušku" , pa se poslužiti "ženskom" imenicom, upucuje M. Ivic (1995,155). Isti je motiv u zalaganju za mušku formu i kod I. Klajna, a potkrepljuje i E. Fekete (1994; 1996; 1997) –Êborba za kongruenciju, ne za ženu.

U Akademiji nauka se dogovor može postici na predlog nekog autoriteta, a to su sami akademici i akademkinje, clanovi/ce te zajednice. Ima razloga za ovakvu "odbranu" svojih autoriteta od prakse u novinarskim tekstovima u kojoj se, kako smo pokazali, pomocu forme ženskog roda diskriminiše osoba koja je u hijerarhijskoj funkciji na visokom mestu (što dokazuju primeri "premijerke" i "predsednice"). Strahovanje akademkinja je sa stanovišta tekuce novinarske prakse opravdano.

Medutim, ako se ženska forma uvede dosledno u upotrebu, nece biti mogucnosti za manipulisanje dvema formama, kojima bi se odslikavala društvena, polna diskriminacija žene na onom položaju u hijerarhiji koji je do sada bio rezervisan za muškarce. Praksa ce izgubiti uporište u jezickoj formi. Pre toga, naravno, potrebno je u mislima i nameri onih koji pišu tekstove (muškaraca i žena), izmeniti stav prema diskriminaciji uopšte, pa i prema polu.

Šta pokazuju primeri više zanimanja ili titula iste osobe?

Posebno smo analizirali upotrebu dva i više zanimanja i titule za jednu osobu u razlicitim sintaksickim konstrukcijama u delovima teksta. Primere navodimo kao protivargument savetima gramaticara za upotrebu muške forme. Naime, njihov savet je u ovome: ukoliko se radi o zanimanju neke osobe, onda treba upotrebiti muški, genericki, neutralni rod, a ako se radi o konkretnoj ženskoj osobi koja zanimanje ili funkciju obavlja, onda u ženskom rodu.

PRIMERI:

1. EP

N: Slobodanka Gruden

PN: *Primarijus dr* Slobodanka Gruden *nacelnik* je Službe transfuzije KBC Zemun.

2. NB

N: Striptizeta u Vašingtonovoj odori

PN: Najskuplja *striptizeta* na svetu *glumica* Demi Mur je...

3. B

N: I *balerina* i *lingvista*

PN: "S.S. je redovni *profesor* Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i *baletski kriticar*..."

4. P

T: "*Primabalerina* i *koreograf, dobitnica* mnogih nagrada, Sonja Vukicevic upravo se vratila sa gostovanja..."

5. NB

N: Vida, Slobodan Cetinje

PN: Nagradu... dobili Vida Ognjenovic *režiserka* i *pisac* drame..

6. NP

NN: Noc i dan

N: Humor, serija i putopis

Ts: ... Kendis Bergen... igra cetrdesetogodišnju ambicioznu *novinarku* i *voditeljku* gledanog TV programa...

U primeru 1. obe titule ili zanimanja su u istom rodu.

U primeru 2. su dve titule u razlicitom rodu, a odnose se na istu osobu, pa se razlika dovodi u vezu sa vrednovanjem titule ili zanimanja na hijerahiji moci u društvu: ukoliko je zanimanje niže na lestvici, treba ocekivati da ce se pojaviti u ženskom rodu.

U primerima 3–6 su zanimanja koja su u našoj literaturi o zanimanjima diskutovana kao ona koja ne mogu biti u ženskom rodu (Fekete, 1995; Zbilic, 1995).

Detaljnija analiza naziva dva ili više zanimanja/titula iste ženske osobe, zapravo nam može biti test za proveru koliko je jedno zanimanje/titula na ceni u društvu.

Mogli bismo zakljuciti da je opšta tendencija upotrebe dva i više naziva za zanimanja i titule žena u udarnim delovima novinskog teksta (naslov, nadnaslov, podnaslov) odraz patrijarhalnog poimanja žene u našem društvu.

Pojavljuju se i zanimanja za ženske osobe kojih do sada nije bilo.

PRIMERI

1. fudbalerka TV Sport

PN: "Prvi put ove godine proglašena je i *fudbalerka* godine" (10. II 95)

2. bodi-gard B

T: “I princeza Karolina ima dve žene *bodi-garda*..."

3. vatrogasac NB

PN: “Slavica Blagojevic, je medicinska sestra, a radi kao profesionalni *vatrogasac*, komanduje odeljenjem u jedinici teritorijalne odbrane i bavi se poezijom"

4. vojnik D

NN: Neke žene su ipak *vojnici*

5. kancelar NB

PN: “Mišel Žandro Masalu, *kancelar* pariskih univerziteta"

T: “Krhka i energicna, gospoda Mišel Žandro Masalu, po tituli *kancelar* pariskih univerziteta... ostavlja utisak..."

6. kongresmenka N

T: ..."manifestacija ’Dani Srbije’ u Vašingtonu, iza koje stoji agilna *kongresmenka* iz Vašingtona Helena Delic-Bentli”, jun 1990.

Ova zanimanja u domacoj svakodnevici još nisu poznata, ali u svetu jesu: bodi-gard i telohranitelj, kancelar, zatim ona koja su reda: ekonometricar, vatrogasac, kancelar[25] za koja se koriste ili konstrukcije žena + imenica u muškom rodu ili muška forma za zanimanje.

Nova zanimanja se najpre pojavljuju izvesno vreme u muškom rodu, kao da novinari ne znaju kako da sacine oblike ženskih formi, ili im se zanimanja cine dovoljno cudna da se ne vezuju lako za ženski pol. Posle izvesnog vremena pocinje da se pojavljuje frekventnije u ženskom rodu ukoliko je zanimanje ili titula niže na lestvici moci.

Ostale seksisticke upotrebe

Upotreba:

–Êskracenica (za titule i zanimanja, odnosno za licna imena);

–Êizraza za obeležavanje bracnog stanja neudate ženske osobe;

–Êizraza za supružnike u bracnom paru;

–Êizraza za parove koji žive u supružnickoj vezi (nevencano).

SKRACENICE: U naslovima, podnaslovima, nadnaslovima i u tekstu, navode se *skracenice* za titule *akadem*. (akademik); *prof*. (profesor, redovni ili vanredni na univerzitetu), *dr* (doktor nauka); *dr* (doktor medicine), *mr* (magistar) ili zanimanja: *dipl. ing.* (diplomirani inženjer) ili samo *ing.* (inženjer), uz licno ime i prezime. Skracenice su uobicajene i u novinarskom tekstu, kao što su u naucnom za muške i ženske osobe, ali konsekvence prakse skracivanja titula ili zanimanja, nisu jednake za oba pola. Za ženske osobe to je još jedan vid nevidljivosti –Êiza skracenice kojom se obeležava njen status u struci, ili u hijerarhiji moci, ne vidi se da je u pitanju osoba ženskog pola.

Ne znamo kako citaoci citaju ove (kao i druge) skracenice: kao skracenice ili ih pretacu u mislima u punu formu iza koje 'stoji' osoba (muška / ženska). Bilo bi interesantno saznati za one koji dešifruju skracenicu u punu formu, u koju od dve moguce (mušku ili žensku)? O tome nema istraživackih podataka. Skracenice zadovoljavaju osnovni princip novinarskog teksta o ekonomicnosti (skracenica zauzima manje prostora od punog oblika). Skracenice su, takode jedna vrsta izbegavanja vidljivosti žene u štampi:

PRIMER

NIN

NN: "Razgovor sa *prof. dr* Milkom Ivic, ciji je povod šesto izdanje njenih *Pravaca u lingvistiku*.."

Autori tekstova navode skracenice za titule naucnika (što je uobicajeno u naucnom diskursu kod nas i nekim sredinama, a izostaje u americkoj i engleskoj novinskoj praksi). Preneta u novinarski diskurs, skracenica za titulu/zanimanje ima ubedivacku snagu da

citaocima prenese da se radi o osobi koja u društvenoj ili naucnoj sferi ima važnost. Takva se ženska osoba, zatim, sklanja iza skracenice kojom se ne kazuje ništa o njenoj polnosti (nemamo istraživanja ni o tome da li citalaštvo odabranih dnevnih listova zna znacenje skracenica). Tako ostaje nevidljivo da je, na primer, iza skracenice akadem. prof. dr Olga Hadžic ženska osoba koja je na najvišem akademskom i naucnom stepenu u našem društvu.

Treba odmah dodati da se za mnoge ženske osobe titule ne navode uopšte. Dosledno se (skracenicom ili punim oblikom) navode titule nekoliko ženskih osoba koje su skoro dnevno prisutne u današnjem javnom životu: dr Biljana Plavšic; dr Nada Popovic-Perišic; dr Mirjana Markovic, ali je njihova interpretacija u opozicionim i državnim listovima razlicita. Tacnije konteksti odreduju citanje titule kao one kojom se žena osoba degradira ili poštuje.

Druga vrsta skracenica odnosi se na *inicijal* za licno ime uz puno prezime, bilo da je ženska osoba (detaljnije o ovome u radovima S. Savic, 1995; 1996):

1. potpisana autorka teksta, ili je 2. deo nekog spiska licnosti (na primer, sa jednog takmicenja umetnika, za prvu drugu i trecu nagradu, u novinarskom tekstu se navodi samo spisak: Lj. Sujic, M. Popovic, A, Jovic iz kojeg se ne vidi da li se radi o osobama muškog ili ženskog pola). Treci je primer kada se uz tekst navodi literatura, spisak autora takode sa inicijalima.

Preporuka je da se puno ime navodi uvek, bilo da se radi o novinarskom ili naucnom tekstu, narocito u spisku bibliografije radova, iz koje se lako može rekonstruisati doprinos žena u nekoj naucnoj disciplini.

SUPRUŽNICI jesu bracni par, ali se na njih može gledati sa stanovišta muža, ili sa stanovišta žene, ili ih oboje imati u jednakom fokusu:

Došao je Pera Petrovic sa ženom.

Došla je Mira Markovic sa mužem.

Došli su Pera Petrovic i Mira Markovic.

U javnim glasilima, seksisticke su one fraze kojima se saopštava da je rec o paru u kojem se fokusira samo jedna osoba iz para. Najcešce se radi o važnoj politickoj licnosti u cijoj pratnji je i njegova supruga.[26] U takvim slucajevima je bolje odabrati onaj jezicki izraz kojim se identifikuje svaka licnosti u paru. Ovakvu praksu treba uvesti narocito zbog supružnika koji nemaju isto prezime (što je postala cešca pojava).

PRIMER (ispod slike tekst):

NB

T: Bil i Hilari Klinton.

U prethodnoj deceniji bili su primeri (koje sada nismo našli):

Stigao je Mihail Gorbacov *sa suprugom*

Supruga se odreduje kao deo glavne licnosti, bez sopstvenog identiteta. U tekstovima je ovakvih primera mnogo, a navodimo nekoliko iz naslova da potvrdimo sud da je odredivanje žene prema pripadnosti nekome zapravo zakrepljivanje patrijarhalnog shvatanja o ženi kao nesamostalnoj, uvek nekom pripadajucoj.[27] U tekstu Lukinog evandelja (Lk, 1, 26–27) citamo primer koji je gotovo identican sa primerom 1: "A u šesti mjesec posla Bog andela Gavrila ... *djevojci isprošenoj za muža, po imenu Josifa iz doma Davidova; i djevojci bješe ime Marija*" (podvukla S.S.).

PRIMERI

1. S

N:"Moja *bivša žena*, Titova unuka, Svetlana Broz –Êproglasila me je ludim i pokušala da me likvidira"

2. NB

N: *Miloševiceva supruga* predvida gradanski rat

PN: "Srpski predsednik spreman na novu ratnu avanturu –Êupozoravaju ostrvski mediji"

3. N

NN: Tel Aviv: *Supruga premijera* preuzima ulogu koja se ne dopada Izraelcima

N: Moc iz spavace sobe

PN: "Sara Netanijahu, koja se trudi da u javnom životu bude pod jakim snopom medijskih reflektora, našla se i na meti optužbi.."

Uporedimo ove primere sa drugima da potvrdimo kako se radi o patrijarhalnom razmišljanju o ženi kao onoj koja nekom pripada. U vezi sa utajom poreza Štefi Graf, u "Novostima" je izašao tekst sa sledecim delovima:

PRIMER

N

NN: Bon: *Peter Graf* osuden na tri godine i devet meseci zatvora zbog utaje poreza

N: Štefi nevina tata u zatvoru

PN: "Zbog narušenog zdravlja... otac slavne teniserke provešce kao zatvorenik-slobodnjak"

Rec je o ocu poznate ženske osobe. Za njega autor teksta ne piše "otac Štefi Graf", kako je to u primerima 1–3 za žene poznatih muškaraca. Ali ima primera za muža Margaret Tacer u frazi: "Margaret Tacer sa suprugom".

NAZIVI ZA NEUDATE ŽENSKE OSOBE. Seksisticki su izrazi kojima se ženska osoba kvalifikuje prema bracnom statusu: *gospodica*, *usedelica*.

PRIMERI

1. NB

N: Papa teši samce

T: “Papa Jovan Pavle II je izjavio da osobe koje nisu uspele da se ožene ili udaju ne bi trebalo da smatraju da im je život promašen. ’Ne smeju biti obeshrabreni, jer Hrist nikada ne napušta one koji veruju u njega’, rekao je papa, dodavši da bi neženje i *usedelice* trebalo da ’znaju kako da se posvete drugima i razviju bratske odnose’."

2. NB

T: "I pre pojave 60-godišnje *gospodice* Takako Doi, žene su igrale odredenu ulogu u japanskoj politici...”

U primeru 1. prema muškom obliku *neženja* adekvatan je oblik *neudata* onima koji imaju sluh za diskriminaciju po polu u jeziku.

U primeru 2. u tekstu o novoj predsednici Socijalisticke partije u Japanu Takako Doi slican je primer. Oslovljavanje starije neudate osobe sa *gospodica*, kada je ona na funkciji velike politicke moci, ima znacenje da ona ipak u svom životu nije obavila osnovnu namenu u društvu –Eda se uda (i izrodi decu).

U stranoj literaturi je mnogo diskutovano o izrazu *gospodica*, koji samo za ženu, ali ne i za muškarca, u mnogim jezicima Evrope, ima rezervisanu formu za markiranje po bracnom stanju. Predlozi se svode na to da se ovakav znak ili sasvim izostavi, ili se maskira nekim neutralnim. Trebalo bi da autori tekstova imaju sluha za izraze koji otkrivaju naš patrijarhalni mentalitet prema ženama kojim se ona ili unižava ili proglašava na neki drugi nacin neravnopravnom sa muškarcem u trenutku kada ima neku profesionalnu ili politicku moc u društvu.

Autori tekstova imaju teškoca da nadu neseksisticki izraz kojim ce oznaciti zajednicki život udvoje *nevencanih parova,* buduci da u recnickom fondu ne postoji posebna rec za takvu vrstu bracnog statusa: prijateljica, saputnica i sl. Uz tekst o Nobelovoj nagradi za književnost, prilog je i slika na kojoj su pisac:

PRIMERI

1. P

Kamilo Hoze Sela *sa 33-godišnjom prijateljicom Marinom.*

2. P

N: Diskretni ministar i pricljiva *gejša*

PN:Najnovije otkrice o vezi jednog clana kabineta sa *mladom ženom*

T (uokviren masnim slovima): Samo dan posle obelodanjivanja vanbracne veze sa 21-godišnjom *poznanicom* iz jednog ekskluzivnog tokijskog bara.

Ts: "Kada je... bivša *ljubavnica* japanskog premijera odlucila da obelodani svoju pricu...”

Ts: "*Gejše*, naime, nisuovde *kurtizane*, u uobicajenom smislu reci..."

Ts: "*Dama* koja je iznela detalje svoje veze sa Susuke Unom i 21-godišnja *ljubavnica* ministra Jamašite, prekršile su, naime, tabu..."

U prvom primeru termin je *prijateljica*, ali ona ima samo starosno obeležje (=mlada, mnogo mlada od nobelovca) i licno ime. Ona nema svoj potpun identitet, jer nije u bracnoj vezi sa nobelovcem. Tako novinarska kazna brzo i efikasno stiže mladu prijateljicu, dok nobelovac dobija još jednu nagradu –Eima mladu.... U ovakvim primerima žensku osobu treba identifikovati punim imenom i prezimenom, a ne prema (van)bracnom odnosu koji ima sa muškom osobom.

U drugom tekstu se navodi citav niz izraza za vezu muškarca i žene koja nije bracna. Radi se o ženskim osobama koje su, obelodanivši tradicionalnu za žene negativnu praksu japanskih uglednika, ucinile revolucionarni preokret za žene u Japanu (zato je i nadnaslov: "Novi trendovi u japanskoj štampi"). Autor teksta (Milan Mišic) ima u fokusu ministra ("diskretni ministar"), a ne ženu ("priclj iva gejša"). Zato koristi za njih sledece termine u toku odvijanja teksta od pocetka ka kraju:

mlada žena

21-godišnja poznanica

21-godišnja ljubavnica

gejša

kurtizana

ljubavnica.

Pri kraju teksta autor sasvim utone u svoj tradicionalni model razmišljanja o ženi koja se nalazi u (ne)bracnoj vezi i koristi termine koji imaju negativnu kvalifikaciju.

Svakako bi neseksisticka praksa mogla biti u ovakvim slucajevima da se ženska osoba identifikuje po sopstvenom imenu i prezimenu, a ne prema relaciji u odnosu na mušku osobu sa kojom je odlucila da živi zajedno, jer diskriminacija prema polu ne može biti okosnica ženine identifikacije u odnosu na muškarca sa kojim ostvaruje suživot. U vezi sa tim je i preporuka da se za žene izbegavaju epiteti kao što su "slabiji pol", "lepši pol", "gvozdena ledi" i sl.

Najpre smo ukratko opisali ono za šta se zalažu *gramaticari* u okviru strukturalistickog teorijskog pravca za pitanja pisanja zanimanja i titule žena u srpskom jeziku. Opisali smo, zatim, šta *autori tekstova* cine u svojim tekstovima shodno komponentama novinske komunikacije prema sopstvenom shvatanju uloge žene u društvu i svojoj proceni o stepenu vidljivosti žene u jezickom materijalu novinskog teksta, kontekstima novina (politickom, društvenom, tekstovnom).

Konstatovali smo da i prvi i drugi doprinose diskriminaciji žene prema polu u ovoj vrsti masovnih medija.

Podaci iz spontanog razgovornog jezika

Ostaje da vidimo šta cine sami govornici srpskog jezika u spontanim svakodnevnim razgovorima.[28] Cinjenica je da se forme ženskog roda cešce pojavljuju u razgovornom jeziku (kako je i Kalodjera naveo za hrvatsku varijantu srpskohrvatskog jezika). Potrebno je samo da slušamo kako se razgovara u institucijama u kojima su žene na rukovodecim mestima.[29] Na primer, u razgovoru preko telefona:

PRIMERI

1.

(u razgovoru preko telefona u kuci)

A: Seku Kostic molim!

B: *Direktorka* je još na godišnjem. (sekretarica odgovara)

A: Dokle?

B: Ja mislim do sledece nedelje.

2.

(U bolnici odgovara na telefonski poziv bolnicarka:)

A: *Doktorica* je na viziti. ... Samo malo... (vice po hodniku) Da li se vratila doktorica?

Iz velikog broja primera konstatujemo da je upotreba formi ženskog roda skoro dosledna kada se odnosi na ženske osobe koje obavljaju neki posao: doktorke/doktorice; šefovice/šefice; lekarke, i sl. (što konstatuje i D. Kalodjera za hrvatsku varijantu “vrlo živu upotrebu formi ženskog roda”. Cak smo konstatovali vecu doslednost u selu nego u gradu, a neka skorašnja zanimanja (kao što je *dilerka*) pre u seoskom nego u gradskom govoru. Ovo nam kaže da velika vecina onih za koje gramaticari jezicku normu pišu, dosledno koristi forme ženskog roda kada se odnose na ženu koja ima neko zanimanje ili titulu. Oni, zapravo, dosledno ostvaruju u svojoj praksi ono što im jezicki sistem nudi.

Sada jezikoslovci sacinjavaju pravila da izvornu govornu intuiciju za jezik izvornih govornika skrenu u pravcu nevidljivosti žene na vlasti. Sami govornici u pismima citalaca u novinama kažu da je “logicna” i prema “zdravom razumu” upotreba formi ženskog roda, što podržavaju i neki strucnjaci za jezik i lektori (Zbilic, 1995). Predlozi gramaticara moraju se zasnivati na bogatom empirijskom materijalu i primerima upotrebe u razlicitim razgovornim situacijama, predstavnika srpskog jezika iz razlicitih slojeva standardnog jezika, kada se daju preporuke za jezicku upotrebu. Drugim recima, samo dovoljno sveobuhvatan empirijski materijal može i ono što se piše i cuje u masovinim

medijima i ono što govore i pišu izvorni govornici srpskog jezika poslužiti za buducu kodifikaciju upotrebe formi za zanimanja i titule žena kod nas.

Konstatujemo da je upotreba formi ženskog roda skoro dosledna kada se odnosi na ženske osobe koje obavljaju neki posao: doktorke/doktorice; šefovice/šefice; lekarke, i sl. (što konstatuje i D. Kalodjera za hrvatsku varijantu “vrlo živu upotrebu formi ženskog roda”.

Utvrdili smo vecu doslednost upotrebe ženskih formi za zanimanja i titule u selu nego u gradu, a neka skorašnja zanimanjima (kao što je *dilerka*) zabeležili smo pre u seoskom nego u gradskom govoru. Ovo nam kaže da velika vecina onih za koje se jezicke norme pišu dosledno, shodno jezickom modelu, koriste ženske forme za ženske osobe.

Pravila koja gramaticari predlažu za izvorne govornike nisu u skladu sa ovom prirodnom praksom (za koju sami go vornici, u pismima citalaca u novinama, kažu da je logicna i prema zdravom razumu). Promena, prema pravilima standardnog jezika, bila bi u pravcu nevidljivosti žene u hijerarhiji moci. Nije li to kršenje prirode i logike onoga što sami izvorni govornici rade?

Drugim recima, samo dovoljno sveobuhvatan empirijski materijal može, i ono što se piše i cuje u masovnim medijima i ono što govore/pišu izvorni govornici srpskog jezika, poslužiti za buducu kodifikaciju upotrebe formi za zanimanja i titule žena kod nas, a to smo ucinili u ovom istraživanju.

Najpre smo ukratko opisali ono za šta se zalažu gramaticari, kada je u pitanju pisanje zanimanja i titule žena u srpskom jeziku. Opisali smo zatim, šta autori tekstova cine u svojim tekstovima shodno sopstvenom shvatanju uloge žene u društvu i njihovoj proceni o stepenu vidljivosti žene u jezickom materijalu novinskog teksta. Konstatovali smo da i prvi i drugi doprinose diskriminaciji prema polu u ovoj vrsti masovnih medija.

U ovakvoj situaciji potreban je predlog kodifikacije koji se zasniva, ne na odbrani gramatickih pravila nego na odbrani humane i tolerantne komunikacije medu pripadnicima jezika kojim se sporazumevaju. Zakljucujemo ovde da forma jezickog izraza za zanimanje i titule žena u dnevnoj štampi zavisi od razlicitih komponenata:

U ovakvoj situaciji potreban je predlog kodifikacije koji se zasniva, ne na odbrani gramatickih pravila nego na odbrani humane i tolerantne komunikacije medu pripadnicima jezika kojim se sporazumevaju.

(3) KODIFIKACIJA

Predlog koji ovde izlažemo zasniva se na analizi 500 tekstova objavljenih u dnevnoj štampi, zatim analizi spontanog razgovora u institucionalnim (sud, banka, škola, fakultet,

bolnica, pozorište) i privatnim situacijama u toku poslednjih 16 godina (1980–1996) zabeležen u gradskoj sredini (Novi Sad, Beograd).

Izbegavanje diskriminacije prema polu osnovni je princip kodifikacije jezickog izraza. Dve su osnovne strategije u ostvarivanju ovog cilja:

1. *simetrije* –Êuciniti i mušku i žensku osobu jednako vidljivom u jezickom materijalu;

2. *neutralizacije razlika* –Êbirati jezicke izraze kojima se briše vidljivost samo jedne osobe.

Sve se sugestije ovde odnose, pre svega, na jezik u službenoj upotrebi: u masovnim medijima, na javnim sastancima i drugim oblicima javnog govorenja, zatim na jezik formulara, propisa, zakona, konkursa, obaveštenja i sl., iz uverenja da ce iste biti iskorišcene i u privatnoj komunikaciji kao deo opšteg nastojanja za otklanjanje diskriminacije u jeziku i društvu.

Strategije ostvarivanja mogu biti signalizirane grafickim predstavljanjem u pisanom tekstu: razdvajanjem oblika za muški i za ženski rod (kosom crtom) bilo samo na mestu gde pocinje sufiks za ženski rod, bilo pisanjem punih naziva, titula za svaki pol posebno:

ucitelj/ica ili ucitelj/uciteljica.

Koja ce mogucnost biti odabrana zavisi od dužine teksta u kojem se nazivi koriste (ima smisla u dužim tekstovima i u oblicima zanimanja koja nisu suviše duga).

Razlika izmedu funkcije i osobe koja funkciju vrši može se dosledno jezicki prikazati razlicitim sintaksickim sredstvima, a ne samo izvodenjem (derivacijom) ženske forme od muške, kao što smo i u primerima koje smo navodili pokazali:

Stekla je titulu doktora psiholoških nauka.

Doktorirala je iz oblasti psiholoških nauka.

Doktor psiholoških nauka.

1. OPŠTE PREPORUKE

Graficko predstavljanje teksta ima znacaja za citaoca da shvati nameru o simetricnosti. Prvi slucaj je da kosom crtom razdvajamo dva oblika na mestu gde pocinje sufiks za ženski rod:

kandidat/kinja

rektor/ka

dekan/ka ili dekan/ica

ili punim nazivom:

kandidat/kandidatkinja

rektor/rektorka

dekan/dekanica (dekanka)

predsednik/predsednica

Postupak je jednostavno ostvariti u tekstu nekog upitnika ili konkursa, ali je teže u nekom dužem tekstu.

Preporuka: Autorima dužeg teksta se preporucuje da oznace na samom pocetku kako ce koristiti ovakve nazive. Na primer, na samom pocetku ce upotrebiti obe forme nekoliko puta (bilo da su oblici imenica: studenti/studentkinje, ili zamenica: oni/one), da bi, zatim, u napomeni objasnili kako ce se do kraja teksta dosledno primenjivali jedno rešenje (za koje se odluce):

"Svi studenti i studentkinje (u daljem tekstu studenti)."

"Oni/one" (u daljem tekstu "one").

Preporuka: Ukoliko se radi o populaciji dominantnije ženskoj o kojoj se piše ili kojoj se piše, onda koristi prvo žensku formu, pa onda mušku.

Nije nevažno ni *mesto* na kojem se nalaze navedena dva oblika za muški i ženski rod – Ejedno pored drugog ili jedno ispod drugog:

penzioner/ka

profesor/ka

odnosno, jednom na prvom mestu (oblik ženskog roda), a u drugom slucaju muškog. Na primer u nekim formularima, upitnicima ili drugim administrativnim materijalima namenjenim široj populaciji:

supruga suprug

suprug supruga.

Preporuka: U javnim dokumentima držati se principa da se funkcije iskazuju neutralno, na primer ’profesura’ umesto ’profesor/ka’. Na primer:

bolje do sada:

predsedavanje predsedavajuci

pisanje zapisnika zapisnicar

vodenje seminara rukovodilac seminara

funkcija zamenika premijera zamenik premijera

u koreografiji koreograf

u režiji režiser/reditelj

u inscenaciji scenograf

Primeri: Vodenje zapisnika je povereno J.J.

Vodenje seminara je preuzela J.J.

Premijera je izvedene u režiji Vide Ognjenovic.

U proceduri rada pojedinih organa (skupštine, univerziteta i fakulteta), osoba koja predsedava može se poslužiti sledecim frazama kada su na dnevnom redu izbori u zvanja.

Kada se raspisuje konkurs:

Raspisuje se konkurs za radno mesto profesora.

Ukoliko se upotrebi drugacija konstrukcija, onda se navodi zvanje u oba roda:

Raspisuje se konkurs za jednog asistenta/asistentkinju (ili: asistentkinju/asistenta).

Pocetak procesa izbora na izbornoj sednici fakulteta:

Na raspisani konkurs za zvanje docenta (profesora), javila se asistentkinja (profesorka, docentkinja) J.J.

Rec je o konkretnoj ženskoj osobi koja takvo zvanje ima, ili dobija novo u procesu izbora o kojem je rec.

Nakon glasanja:

Konstatujem da je J. J. izabrana u zvanje docenta (profesora i sl.) za predmet X.

Konstatujem da je docentkinja J. J. izabrana jednoglasno.

Oslovljavanje je deo standardizacije upotrebe jezika, deo ukupne jezicke politike s obzirom na pol (o kojoj do sada nismo vodili racuna). Oslovljavanje je najcešce prema zvanjima/tituli koju osoba ima u datoj nastavnickoj ili upravnoj hijerarhijskoj strukturi u instituciji:

Dajem rec profesorici/profesorki J. J. da obrazloži kandidaturu za ovaj konkurs.

Slicno važi i za postupak davanja reci ženskoj osobi tokom diskutuje:

Dajem rec profesorki/profesorici J. J.

“Najpre ce govoriti profesor Marko M., a onda profesorica/profesorka Mirjana M.

Iz ovih primera se vidi da za neka zanimanja i titule postoje dubletne forme, što se nastavaka tice, od kojih drugi oblik može imati negativno afektivno znacenje, pa takve oblike treba izbegavati:

Lošije: “Dajem rec šefici finajsijske službe J. J.”

Bolje: “Dajem rec šefovici finansijske službe J. J.”

Kada je naziv za titulu ili zanimanje vec dobio druga znacenja (zamenik/zamenica), u takvim slucajevima mogu se upotrebiti konstrukcije adekvatnog znacenja o kojima smo vec govorili:

J.J. na mestu/funkciji zamenika direktora.

J.J. je zamenica direktora.

Nadalje, postoje zanimanja i titule za koje se strucnjaci za jezik ne slažu u potpunosti, pa se nude kao mogucnosti za upotrebu koja ce onda iz dnevne prakse vratiti pravilo za upotrebu norme. Takva se zanimanja mogu koristiti sa izvedenim sufiksima:

psihološkinja/psihologinja

sociološkinja/sociologinja

biološkinja/biologinja.

ili pronaci neutralnu formu:

dužnost psihologa/sociologa i sl.

Epiteti za ženske osobe deo su istorijskog nasleda, pa ih treba izbegavati.

bolje: u praksi:

žena slabiji pol; lepši pol;

zaposlena žena

prodorna karijeristkinja

kompetentna žena

U oglasima i konkursima:

bolje: u praksi:

traži se muška/ženska osoba traži se privlacna diplomirana ekonomistkinja

diplomirani ekonomista

2. MIKROSTRUKTURA TEKSTA

Recenica

Ukoliko se u jednoj recenici misli i na muškarce i na žene, moraju se jasno navesti i jedni i drugi:

bolje: u praksi:

gospodin J.J. i supruga XY gospodin J.J. sa suprugom

gospoda Petrovic i gospodin Petrovic Petrovicevi

sastanku je prisustvovalo sastanku je prisustvovalo 10 osoba

7 muškaraca i 3 žene od toga 3 žene

I zamenicke oblike treba navoditi u oba roda, ili ih izbegavati:

bolje u praksi:

kandidat/kandidatkinja kandidat

ona ili on (on/ona) on

od njega/nje se ocekuje od njega se može

neki mogu poneki može

svi treba svaki treba

ko piše ima pravo da kaže ko piše taj ima pravo da.

Množinski oblici su neutralniji pa ih zato preporucujemo.

3. NIVO RECI

Treba nastojati da naziv funkcije bude neutralno oznacen. Ako se radi o zanimanjima, ili titulama, treba birati neutralni oblik.

a. Funkcija i radno mesto u instituciji mogu se obeležavati uopšteno, nezavisno od onoga ko funkciju vrši (kada se može dopuniti sa ’nadležan’ ili “odgovora za”, ili “u funkciji”):

bolje u praksi:

pisanje zapisnika zapisnicar

odgovoran za izvršenje izvršilac

izvršenjem rukovodio rukovodilac

profesura profesor

rukovodenje komisijom povereno rukovodilac komisije

upravljanje upravitelj

bebi-siting bebi-siter

Ako se izvršilac mora nazvati zakonom odredenim imenom, takva zamena nije moguca. Ovakva izmena zahteva zakonsku regulativu. Fleksibilnosti bi se mogle postici u onim slucajevima kod kojih je moguca neutralizacija.

b. Obeležavanje profesije

Treba obeležavati profesiju preko njihovih nosilaca:

bolje u upotrebi

elektromehanika elektromehanicar

izrada karoserije autolimar

slovoslaganje slovoslagac

poljoprivredna tehnika poljoprivredni tehnicar.

Za oslovljavanje se moraju koristiti ženska i muška forma:

Molim sve studente i studentkinje da udu u salu.

Molim sve studentkinje i studente da udu u salu.

U slucajevima kada se oslovljava samo jedan pol, na primer kada pacijentkinje cekaju u ginekološkoj amblulanti:

Molim sve pacijentkinje da udu u cekaonicu.

Oslovljavanje auditorijuma na pocetku javnog govora/predavanja:

Gospode i gospodo,

Studenti i studentkinje

Advokati i advokatkinje.

Za oslovljavanje samo jedne ženske osobe upotrebiti formu ženskog roda. Ukoliko su na raspolaganju dve forme:

rektorka/rektorica;

direktorka/direktorica;

doktorka/doktorica;

šefovica/šefica

upotrebiti onu za koju smatrate da ne nosi nijansu negativnog znacenja.

Umesto polno opterecenih oznaka (kao “cistacica”), treba koristiti (ili skovati) nove oznake koji ce iskljuciti negativno vrednovanje posla na hijerahiji vrednosti u društvu:

bolje u upotrebi

osoblje za održavanje cistoce sluškinja

bebisiterka

devojka za cuvanje dece kinderfrajla

Upotrebu reci “gospodica” , “usedelica”, “stara frajla” treba izbegavati za starije osobe.

Zanimanja u kojima se ženske osobe tek probijaju, treba koristi u ženskom rodu:

menadžer/menadžerka

diler/dilerka

milicioner/milicionerka

policajac/policajka

šoumen/šoumenka

voditelj/voditeljka

Postoje, medutim, takva zanimanja za koja nedostaje odgovarajuci oblik u ženskom (ili u muškom rodu):

prevodilac

sekretar (partije, državne administracije i sl.).

Mogucnost još uvek ostaje da se takvi oblici prave za ženski rod uz pomoc ’žena’ + imenica u muškom rodu ili novim sufiksima: sekretarka (Zbilic, 1995).

žena vatrogasac ?vatrogaskinja

žena pilot ?pilotkinja

žena vojnik ?vojnikinja

žena prevodilac

žena sekretar stejt departmenta

4. SPECIJALNE PREPORUKE

Odnose se na formulare, konkurse ili druga specijalizirana obaveštenja (na primer, nazivi ispisani na vratima odgovornih u nekoj instituciji).

Pisanje titula

Za sve službene titule mogu se izvesti paralelni ženski oblici:

savetnik savetnica

ili se može stvoriti imenica ženskog roda koja je sinonim:

predsednica Instituta umesto: rukovodilac Instituta

Akademske titule i zvanja pisati u ženskom rodu, izbegavati skracenice za koje procenjujemo da nisu dovoljno poznate u široj javnosti (za verske titule, na primer).

U situaciji obracanja ženskoj osobi, ili govorenja o njoj kada nije prisutna, treba koristiti oblike ženskog roda

savetnica XY

pocasna doktorka Univerziteta u Novom Sadu XY

Mora se sacuvati princip simetrije:

gospodin dr X i gospoda dr Y

doktor filozofije X i doktorka prava Y

Oznaka zanimanja

Za oznake zanimanja treba koristiti neutralne nazive.

Za oslovljavanje treba koristiti odgovarajuce muške i ženske oblike.

Formulari i upitnici

U anketama, formularima, upitnicima paziti na graficko uoblicavanje i doslednost ustanovljene prakse.

Navoditi uvek oba pola, uzuzev kada se radi samo o jednom polu (na primer “Pasoš majka-dete”) bilo u singularu, bilo u pluralu (može biti muška forma na prvom mestu, ili ženska za ona zanimanja i titule koje se dominantnije vezuju za žensku osobu):

jednina množina

gradanin/gradanka gradani/gradanke

student/studentkinja studentkinje/studenti

pacijent/pacijentkinja pacijenti/pacijentkinje

ispitanik/ispitanica ispitanici/ispitanice

polaznik/polaznica (kursa) polaznici/polaznice

Funkcije u formularima i upitnicima oznacavati neutralno.

U obracanju treba navesti oba pola:

“Molimo studenta/studentkinju da ispune sledece podatke.”

Ne sme se mešati funkcija i njeni "muški” i “ženski” nosioci.

U upitnicima i anketama ista pitanja treba upucivati i muškarcima i ženama.

Samo žene radaju decu, ali izdražavaoci/izdržavateljke porodice mogu biti oboje.

Konkursi za popunu radnih mesta

Ukoliko se ima u vidu odredeni pol, onda konkurs za radna mesta uvek mora biti raspisan za *ženu* i za *muškarca*:

traži se inženjer/ka

saradnik/saradnica

Na univerzitetu je otvorena profesura za ...

Mora se izbegavati diskriminacija u grafickom oblikovanju konkursa i drugih formulara.

Izbegavati prideve koji se odnose na stereotipe vezane za kandidate/kandidatkinje (slabiji pol, lepši pol).

savetnica XY

pocasna doktorka Univerziteta u Novom Sadu XY

Mora se sacuvati princip simetrije:

gospodin dr X i gospoda dr Y

doktor filozifije X i doktorka prava Y

Svenka Savic

Filozofski fakultet

Novi Sad

Januar 1998.

LITERATURA

Berisavljevic, Svetlana (1986), Jezik i pol: titule i zanimanja žena u banci, Prilozi proucavanju jezika, 22, Novi Sad, 120–131.

Berisavljevic, Svetlana (1988), Sintaksicke karakteristike upotrebe formi muškog i ženskog roda za obeležavanje zanimanja koja vrše žene, Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski fakultet, Novi Sad, neobjavljen rad.

Božickovic, Dragana (1987), Jezik i pol: govorni stereotipi žene u usmenomi pismenom opštenju, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, diplomski rad.

Bugarski, Ranko (1995), Jezik od mira do rata XX vek, Beograd.

Bugarski, Ranko (1993), *Jezici,* Matica srpska, Beograd.

Bugarski, Ranko (1996), *Pismo,* Matica srpska , Novi Sad.

Cameron, Deborah (1992), *Feminisam and linguistic theory*, McMillan Press Ltd.

Colak, Željka (1992), Analiza malih oglasa: licne vesti, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, diplomski rad.

Coulmas, Florian (1984), Introduction: The concept of native speaker, F. Coulmas (ur.), A Festschirft for the Native Speaker, Janua Linguarum, Series Maior 97, Mouton Publ. The Hague, 3–25.

Daglas, Meri (1993), Cisto i opasno, XX vek, Beograd.

Dujovic, Aleksandra (1992), Analiza malih oglasa: licne vesti, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, diplomski rad.

Fekete, Egon (1994), Kako kazivati zanimanja i titule ženskih osoba, Politika, 4. 012, 97, 14.

Fekete, Egon (1996), Zanimanja i titule ženskih osoba, D. Cupic, E. Fekete, B. Terzic, Slovo o jeziku, Partenon, Beograd, 57–64.

Fekete, Egon (1997), Oslovljavanje ženskih lica prezimenom, Jezik danas, Matica srpska, 1, 12–14.

Heikkinen, Hannele i Maarit Valo (1985), Slips of interaction: The Psychopathology of Everyday Discourse, J.P. Forgas (1985), ur. Language and Social Situation, Springer-Verlag, New York.

Ivic, Milka (1965), Govorna individualnost grada, Izraz, 9/8–9, 740–748.

Ivic, Milka (1995), Neka zapažanja o rodu i broju, M. Ivic, Na zelenom konju, XX vek, Beograd, 128–156.

Jakšic, Božidar, ur. (1996), Ka jeziku mira, Institut za sociološka istraživanja, Beograd.

Jakšic, Božidar, ur. (1995), Interkulturalnost, Institut za sociološka istraživanja, Beograd.

Kalodjera, Damir (1981), O jeziku i spolu, Delo, Beograd, 27/4, 37–52.

Kalve, Luj–Žan (1995), Rat medu jezicima, XX vek, Beograd.

Kosic, Dragana (1992), "Neka mi bude po tvojoj reci": analiza religijskog diskursa o Mariji, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, diplomski rad.

Kukolj, Vesna (1989), Analiza novinskog teksta: upotreba formi ženskog roda za obeležavanje zanimanja i titula žena, Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski fakultet, Novi Sad, seminarski rad.

Maric, Tatjana (1995), Religijski diskurs: razgovor medu crkvama, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik, Novi Sad, diplomski rad.

Meljnikov, Melita (1994), Upotreba nomina agentis u standardnom srpskohrvatskom jeziku u seoskoj sredini u Vojvodini (selo Lipar), Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad, diplomski rad.

Perovic, Branka (1989), Pragmaticka analiza jezika spomenara, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, diplomski rad.

Pupovac, Milorad (1990), Jezik i djelovanje, Radna zajednica Republicke konferencije SSOH, Zagreb.

Pusch, Luise i Senta Trömel-Plötz (1980), Sprache, Geschlecht und Macht I, Linguistische Berichte, 69, Vieweg.

Radenkovic, Ljubinko (1996), Simbolika sveta u narodnoj magiji Južnih Slovena, Prosveta, Niš.

Radic, Dara (1995), Jezik u društvu – Êmali oglasi, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, diplomski rad.

Savic, Svenka (1981), Jezik i pol: termini za oznacavanje zanimanja koje vrše žene na fakultetu, referat: VIII kongres psihologa SFRJ; sekcija polne razlike, Zagreb, maj 1991.

Savic, Svenka (1983), Pragmaticki aspekti roda nomina agentis u srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom jeziku, Naucni sastanak slavista u Vukove dane, 13, Beograd, 247–259.

Savic, Svenka (1984), Pragmatic aspects of the gender of occupational terms in Serbo-Croatian, Arbeitspapierer, Slavisk Institut, Aarhus University, Aarhus, 1–13.

Savic, Svenka (1989), Language and sex, Evidence from Serbo-Croatian, S, European Journal for Semiotic Studies, Wien, 1/3, 535–555.

Savic, Svenka (1992), Žene u jevandelju po Luki: analiza narativnih postupaka, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, neobjavljen rad.

Savic, Svenka (1993), Diskurs analiza, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Savic, Svenka (1995a), Jezik i pol I: istraživanja u svetu, Ženske studije, Beograd, 1, 197–209.

Savic, Svenka (1995b), Jezik i pol II: istraživanja kod nas, Ženske studije, 2–3, 228–244.

Savic, Svenka (1995c), Jedan primer (ne)vidljivosti žene u udžbeniku, Feministicke sveske, Beograd, 3–4, 223–226.

Savic, Svenka (1995d), Another example of (Non)Visibility of Women in a Textbook, In: K. Sornig; D.W. Halwachs; Ch. Penzinger; G. Ambrosch (ur.), Linguistics with a Human Face: Festschrift für Norman Denison zur 70 Geburtstag, Grazer Linguistische Monographien 10, Graz, 359–364.

Savic, Svenka (1995e), Diskursne osobine privatnih pisama Mileve i Alberta Ajnštajn, Flogiston, casopis za istoriju nauke, Beograd,1/1, 63–78.

Savic, S. (1995f), Žena na frontu, Feministicke sveske, Beograd, 3–4, 233–237 (prikaz knjige: Alen Polc (1994), Jedno poglavlje iz moga života, Matica srpska, Novi Sad).

Savic, Svenka (1995g), Konferencija žena o bivšoj Jugoslaviji, Feministicke sveske, 3–4, 9–11 (prikaz).

Savic, Svenka (1995h), Plan i program kursa “Jezik i pol” u Novom Sadu, Feministicke sveske, Beograd, 3–4, 216–222.

Savic, Svenka (1995i), Ka jeziku mira i tolerancije u religijskom diskursu, B. Jakšic (ur.), “Ka jeziku mira”, Institut za socijalna istraživanja, Beograd, 221–244.

Savic, Svenka (1996), Religijski diskurs, Osnovni principiprevodenja religijske terminologije, Pokrajinski sekretarijat za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, upravu i propise, Novi Sad, 17–28.

Savic, Svenka (1997), Žene u medijima, predavanje u Ženskim studijama, februar 1997.

Sklena, Olivera (1992), Analiza jednog primera pisanog teksta: tekst spomenara, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, diplomski rad.

Šorovic, Olivera (1992), Analiza jednog tipa novinskog teksta: oglasi na francuskom i srpskohrvatskom jeziku “Ligne du coeur” i “Licne vesti", Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad, diplomski rad.

Šunjka, Aleksandar (1995), Jedan tip analize novinskog teksta: upotreba titula i zanimanja žena, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad, diplomski rad.

Ševic, Radmila (1996), Nepromenljive reci se menjaju, Naucni sastanak “Kultura izražavanja”, Filozofski fakultet, Novi Sad, 16. decembar 1996.

Todorov, Cvetan (1994), Mi i drugi, XX vek, Beograd.

Trebješanin, Žarko (1985), Predstava žene u srpskim narodnim poslovicama, Psihologija, 18/3–4, 87–101.

Trebješanin, Žarko (1997), Vrste i funkcije viceva danas i ovde (poglavlje vic o ženi), V. Mitro, Vicevi, Futura, Novi Sad (u štampi).

Verschueren, Jef (1994), The pragmatic perspective, Handbook of Pragmatics: Manual, J. Verschueren, i dr. (ur.), Amsterdam J. Benjamins, 1–20.

Zamurovic, Nada (1976), O novinskim naslovima, Prilozi proucavanju jezika, 12, Novi Sad, 67–85.

Zamurovic, Nada (1981), Novinski naslovi na prvoj stranici Le Monde-a i Politike, O. Mišeska-Tomic (ur.), Jezikot vo javnata komunikacija, Skopje, 34–41.

Zbilic, Dragoljub (1995), Ime ženskog novinara, Jedinstvo, Priština, 14–15. X 1995, str. 8.

NAPOMENE

1. Lista primera koje je za engleski jezik izradilo Udruženje britanskih sociologa kao putokaz za neseksisticku upotrebu u engleskom jeziku još pocetkom 80-tih godina, u svetu je samo jedna od mnogih koje kodifikuju seksisticku upotrebu u zavisnosti od tipa jezicke strukture.

2. "Na plecima prosecnog predstavnika obrazovanog sloja našeg društva leži najveca odgovornost za borbu pod zastavom gramatike" (M. Ivic, 1965, 746, podvuka S.S.). 3. Citat je preuzet iz teksta Uredništva novog casopisa "Jezik danas: glasilo Matice srpske za kulturu usmene i pisane reci", 1997/1, str. 1. U tekstu se konstatuje da: "Stasavanje radija, sve veci tiraži štampe, pojava televizije nisu poboljšali, nego pre ugrozili jezicku kulturu"... da bi se stalo na put takvim nevoljama, svojevremeno je predlagano da se osnuje savet za srpskohrvatski jezik, ili da SANU, Matica Srpska, Ministarstvo prosvete ili neko drugi dobije ovlašcenje da s autoritetom zvanicnog organa "sredi stanje" u jeziku (str. 1) (podvukla S.S.).Nadalje se u istom tekstu nalazi primer jezickog kršenja u kojem se ocituje diskriminacija prema polu, koje, verujem, Uredništvo (sve muške osobe) nije svesno. Govoreci da je casopis "Jezik danas" namenjen svima, navodi listu potencijalnih korisnika medu kojima su daci, novinari i "domacica, koja na pijaci pita 'Pošto lebac' do nakindurene folk zvezde koja pred kamerama daje intervju gadajuci se padežima" (str. 2).Cinjenica da Uredništvo kao primer za loše jezicko ponašanje bira ženske osobe, po sebi je seksisticki postupak (da ne pominjemo da takav primer nije uopšte potreban u uvodniku jednog novog casopisa). Ovim primerom Uredništvo dokazuje da nema nameru da vodi racuna o jezickoj diskriminaciji, vec ce se ponašati po tradicionalnom modelu koji je u podsvesti: okriviti ženu za lošu upotrebu jezika i to jednako one sakrivene u privatnost kuce (domacice), i one izložene pogledu svih, pre svega muških ("nakindurene folk zvezde"), koje su takve baš zbog muškog lansiranja žena u folk muzici.4. Pored ostalih u radovima I. Klajna, 1983; E. Fekete, 1994; 1997; M. Ivic, 1995.5. Vecina istraživaca ne navodi podatke o korpusu (I. Klajn, 1983; E. Fekete, 1994, 1997). M. Ivic (1995,136, f.10) kaže:"Za izvore ovde izloženih obaveštenja o 'našem savremenom jezickom uzusu' uzimala sam 'samo autenticne govorne predstavnike Beograda'" (podvukla S.S.). Za nešto što predlaže da je pravilo standardnog srpskog jezika koji treba da važi za ukupnu jezicku populaciju poslužili su autenticni govorni predstavnici prestonice (mada nije jasno šta u ovom slucaju znaci sintagma "autenticni govorni predstavnici Beograda"). Istraživaci u analizi diskursa isticu da pravila upotrebe nisu uniformna za neku govornu zajednicu u celini niti za sve govornike te zajednice, te je neophodna jezicka tolerancija vezana za geografske, dijalekatske i druge faktore jezicke upotrebe.6. "Nemila je istina, ali – istina: 'jezik ulice' na pojedinim tackama prodire i u razgovornu nit onih u cijim rukama leži sudbina pisanog teksta – školovanih", (M. Ivic, 1965, 741).

7. To bi podrazumevalo i izostavljanje uvredljivih iskaza kao što su "Pederu jedan!" u spontanom razgovoru.8. Govori o ženama kao damama (E. Fekete, 1997, 13), da bi pokazao da šovinizma nema i da su žene, dame, ukras društva.9. Ovde necemo navoditi citav niz primera koji potvrduju da je i u mislima muški rod. To su svi primeri spontanih grešaka u kongruenciji izmedu imenice i glagola u recenici/iskazu, ili pak primeri lapsusa (slips of the tongue, H. Heikkinen & M. Valo, 1985) koje smo sakupljali u razlicitim razgovornim i institucionalnim situacijama.

10. Znano je, naime, da standardizacija nekog jezika nikada nije samo (nekada nije uopšte) jezicko pitanje, vec je (više) politicko i društveno. Pitanje pisanja velikog slova u nekim segmentima je takode politicko. Isto to važi i za pravila koja se odnose na pisanje zanimanja i titule žena. Ukoliko je propisano da se koristi muška forma i za žensku osobu, ta ženska osoba ce jezicki ostati nevidljiva, što odgovara patrijarhalnom shvatanju žene u društvu (a gramaticari ce tvrditi da su "imali u vidu" da kažu da je rec o ženi).11. Podatak da je veca upotreba formi ženskog roda za zanimanja i titule žena od onih koje su standardizovane samo pokazuje da je to nešto što je prirodno našem jeziku. I zalaganje da jezik ulice, ili nešto što je razgovorna praksa ne ude u normu elite, ima, dakako politicke, a ne jezicke implikacije.Diskusija ovakve vrste nije nova ni u feministickoj literaturi (koncizan pregled daje D. Cameron, 1992). Iste su vodene u drugim jezickim sredinama još pocetkom 80-tih godina (up. L. Pusch i S. Trömel – Plötz,1980), pre svega u nemackom, engleskom i francuskom jeziku, a onda i u nekim slovenskim jezicima u prethodnim decenijama.Postupak normiranja naziva za zanimanja i titule žena razlicit je u slovenskim jezicima. Na primer, u slovackom norma je forma ženskog roda za zanimanja i titule žena, što takode potvrduje da je normativisticki proces dogovoran i, naravno, zavisan od razlicitih društvenih i politickih okolnosti.U okviru ovakvog videnja jezika kod nas su vec saopštavani rezultati. Na primer, uloga jezika u proizvodenju rata na prostorima bivše Jugoslavije (R. Bugarski, 1993).

12. Slicnu ogradu izrice više gramaticara kod nas. Na primer, Klajn (1983, 36) se žali: "Bilo bi idealno da imamo i 'hiruržicu' i 'filozofkinju', i tako redom, ne zbog feminizma, nego da bismo se spasili recenica kao "Poznati hirurg ga je operisala?" (podvukla S.S) Njegovo je zalaganje zbog gramatike, ne zbog ukidanja diskriminacije prema polu.13. Nastojanja zagovornika standardnojezicke forme da "ociste" jezik, rezultira u novom casopisu "Jezik danas" koji je pokrenut da "ulepša, ojaca, oplemeni, ucini gipkijim, prirodnijim, izražajnijim, bogatijim i sigurnijim u sebe" (str.2) one koji se standardnim jezikom služe. Iz ovih dobronamernih povoda da srpski jezik bude lep, ne vidi se ništa o otklanjanju diskriminacije u jeziku, usmeravanju kulture jezickog izraza ka vecoj toleranciji sagovornika. Negovanje standardnog jezickog izraza u pravcu lepote, samo nastavlja našu ustaljenu normativisticku praksu da se održi nevidljivost žene u jeziku.14. Da samo napomenemo da je postupak normiranja naziva za zanimanja i titule žena razlicit u slovenskim jezicima. Na primer, u slovackom norma je forma ženskog roda za zanimanja i titule žena, što takode potvrduje da je normativisticki proces dogovoran i, naravno, zavisan od razlicitih društvenih i politickih okolnosti.

15. I. Klajn (1983, 36) ovako opisuje stanje u jeziku: "Pa cak i kad se ženski oblik nade, jezik je cesto suviše trom da bi ga proširio na sve slucajeve gde je potreban". M. Ivic (1995, 151): "Ona oblast naše izražajne kulture kojoj je naglašeno svojstvena sociolingvisticka dimenzija prilagodava se sama po sebi, sa kracim ili dužim kašnjenjem, zahtevima novog vremena, njihovih potreba i vrednovanja". (podvukla S.S).16. U okviru teorije delatnosti postoje razlicita usmerenja, o cemu ovde izostaje detaljnija argumentacija.Primer vezan za Vidu Ognjenovic treba staviti u jedninu: Nagradu ... dobila Vida Ognjenovic, reziskera i pisac drame.17. Na primer, u engleskom jeziku to je zalaganje dovelo do nove

upotrebe nekih reci. Izostavljanje reci kao “Negro/Negress” za crnce, rasisticki intonirane, a preporuceno “Coloured”, u periodu do 60-tih godina (mada su sami crnci smatrali ovaj termin nedovoljno adekvatnim).

18. Uocljive su razlike u pisanju seksistickih tekstova domacih autora u odnosu na prevedene tekstove autora zemalja u kojima se vodi racuna o izbegavnju diskriminacije prema polu u jeziku štampe.

19. Neprihvatljivi su izrazi za pojedine etnicke grupe Židovi (Jevreji), Cigani (Romi), Šiptari (Albanci) i sl.20. U engleskom jeziku terminom “gatekeeper” oznacavaju se osobe koje cuvaja informacije, ne dozvoljavaju da budu drugacije otelotvorene od one forme koja je njihova želja. Kod nas mnogi lektori, urednici i korektori izbacuju forme ženskog roda za zanimanje i titule žena, cak i onim autorima koji insistiraju na takvoj upotrebi u svojoj privatnoj komunikaciji i tekstovima, dakako pouceni savetima jezikoslovaca: “’muški’ je pokazatelj roda u srpskom jeziku, kao i u tolikim jezicima sveta u nacelu semanticki neutralniji od ’ženskog’, što ujedno objašnjava njegovu upotrebnu prednost” (M. Ivic, 1995,142). Ako lektor , urednik ili korektor, odabere “mušku” formu za obeležavanje zanimanja i titule koje vrše žene u našem društvu, istovremeno ce podržati neutralnost (citaj: nevidljivost žene) u svom jezickom izrazu.Navodim primer iz licnog iskustva. Kolega Miloš Kovacevic je dao prikaz moje knjige Diskurs analiza u Pobjedi (14. april 1994, str. 9). Poslao mi je odštampan tekst uz izvinjenje, buduci da zna da insistiram na formama ženskog roda: “Izvini, ’autor’ nije moje nego ’autorka’, ali u Pobjedi ocito ne poštuju žene ni u jeziku”.

21. Pomocu sufiksa za gradenje ženskih formi od muških: ucitelj-ica; direktor-ka; zatim, sintagme žena +imenica u muškom rodu: žena pilot; skracenice prof. dr, dipl. ing. Ovde valja reci da su za neka zanimanja i titule moguci dubletni oblici, što svedoci da je forma u procesu stabilizacije. Koja ce se forma stabilizirati zavisice od semantickog nijansiranja. Jedan oblik može primiti negativno afektivno znacenje. Izgleda da je danas to slucaj sa oblikom šefica u nekim institucijama, npr. na fakultetu tokom javnih sastanaka: 1. Ne: “Dajem rec šefici finansijske službe J.J”. 2. Bolje: “Dajem rec šefovici finansijske službe J.J”. U novinarskom tekstu se prva forma vezuje za pisanje o onim ženskim osobama kojima se nešto prigovara. To se vidi iz sledeceg primera u podnaslovu, dok se u samom tekstu titula ne pominje. Rec je o ženskoj osobi na visokoj funkciji u americkoj vladi koja je zauzela oštar kurs u spoljnoj politici, pa samo u podnaslovu autor koristi izraz šefica, a nadalje u tekstu samo prezime Olbrajtova. PRIMER NB N: Od Amerike zavisi buducnost sveta PN: Sposobnost SAD da se uspešno bave diplomatijom smanjena je kresanjem budžeta i ignorisanjem uloge Stejt dipartmenta, tvrdi njegova nova šefica Tp: Medlin Olbrajt, prva žena koja je postala americki državni sekretar najavila je...

22. Fekete (1997, 12), nadalje, daje interesantno zapažanje vezano za množinski oblik prezimena (Jovanovicevi, Popovicevi) koje preporucuje da se koristi: “Implicitno se ženska osoba može podrazumevati... ali ne kao izdvojena jedinka vec kao prisutna jedinka u duetu pošto takva forma obeležava – bracni par (dakle i mušku i žensku osobu zajedno), za razliku od regularnog oblika plurala (Petrovici, Popovici) koji ukazuje na to da nisu u pitanju (samo) muž i žena, vec i (svi) clanovi (raznorodni) porodice koja nosi dato prezime”.

23 Samo da pomenem da je ovaj oblik cesto korišcem u svakodnevnom razgovornom jeziku i da se, na primer, na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu svakodnevno cuje forma za sledece ženske osobe: Ivicka, Pervaska, Ševicka.24. “Pojavice se i ’rektorica’, cim ženski soj bude masovnije zauzimao položaje” smatra M. Ivic (1995, 154) (podvuka S.S).

25. Ovakva upotreba jezika nije usamljena, ili specijalnost novinarskog stila, vec opšte rasprostranjena. Na primer, ako odete u pozorište i hocete da vidite predstavu Vesela udovica (SNP, sezona 1996/97), vi cete naci program sa podelom uloga. Pored ostalog videcete samo ime supruge i onoga kojem ona pripada uz titule i ostale važne stvari: madam Olga, supruga konzula Bogdanovica madam Silvana, supruga savetnika Kromova Nadalje iz spiska naslovljenog sa: “licnosti, uloge i izvodaci”, može se doznati da je “madmazel Mari, stara frajla (tj. neudata starija osoba), dok je Raul de sen Brioš vremešni pariski kavaljer (citaj onaj koji u tim godinama može biti samo kavaljer). Madam Šarlot je brižna majka, a “madam Valensjen je Francuskinja, znatno mlada supruga Mirka Zete”.

26. Novinari bi trebalo da znaju pravila protokola o posetama državnika o kojima pišu, iz kojih se precizno doznaje uloga pratioca osobe na visokom položaju u vlasti.

27. Autori bi ucinili veliku uslugu tekucoj jezickoj praksi kada bi u saradnji sa strucnjacima (ili prevodiocima sa stranih jezika) pronalazili adekvane titule i zanimanja u inventaru naših titula i zanimanja za one titule i zanimanja koje u našoj sredini nisu uobicajene. Na primer, kancelar se vezuje za Vili Branta i Kola, ali ne za žensku osobu, mada je oblik ’kancelarka’ jednostavno izvodiv. To je funkcija generalnog sekretara, ali ni taj prevod nije uobicajen u našem jeziku, buduci da sekretar još nije ovladalo u ženskom vidu ’sekretarka’ (kako preporucuje lektor u “Dnevniku”). Sem toga konstrukcija ’generalna sekretarka’ za sada je dosta neelasticna za manipulaciju u tekstu.

28. Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, projekat "Psiholingvisticka istraživanja” poseduje velik korpus razgovornog srpskog jezika sakupljan u periodu od 1980. do danas.29. U rubrici “Pisma citalaca” našli smo u sva tri dnevna lista pisma citalaca koja se odnose i na upotrebu zanimanja i titule žena. Gotovo se svi zalažu za doslednu upotrebu ženskih formi obrazlažuci da je to “logicno” i “po gramatici i po zdravom razumu”, “pravilnije i lepše”.